יצחק-לייב פּרץ

דער משוגענער בטלן

.1

ער איז געלאָפֿן אויף און אָפּ בײַטאָג איינער אַליין אין בית-מדרש און פּלוצלינג זיך אָפּגעשטעלט.

– רבונו של עולם, ווער בין איך?

– ווער בין איך?... מען רופֿט מיך: בערל חנהטשעס... נו, בין איך דען בערל חנהטשעס? בין איך דער נאָמען? – די שילד איז נאָך נישט די קלייט! דאָס הויז, ווו דער רבֿ וווינט, הייסט: "פּאָד-קאַרפּיעס" און איך – בערל חנהטשעס!

אין טשאַכנאָווקע קען מען מיך: מען ווייסט, ווער בערל חנהטשעס איז; אָבער אין אַמעריקע? ווען איינער למשל גיט אַזוי ראַפּטעם אַ זאָג אַרויס אין אַמעריקע, אין בית-מדרש: "בערל חנהטשעס"... נו, וואָלט עמעץ געוווּסט, אַז מען מיינט מיך?

שאני הכא! דאָ איז עפּעס אַנדערש, דאָ גיט יעדער אַ שמייכל, אַ שאָקל מיטן קאָפּ, מאַכט אַזוי אַ תּנועה... "אַ באַקאַנטע זאַך, בערל חנהטשעס!". איינער טראַכט: דער בטלן, דער צווייטער – דער משוגענער, דער דריטער – כ'ווייס וואָס; דער פֿערטער וועט זיך דערמאָנען, אַז איך הייס נאָכן פֿעטער בערל. – טײַבעלע, אמת, גיט אַ קרעכץ דערבײַ, ווײַל זי ווייסט, אַז איך בין נעבעך אַ יתום. אָבער אין אַמעריקע, ווו מען קען נישט חנה די זיצערקע, און ווו מען ווייסט נישט, אַז עס איז געווען אויף דער וועלט אַ בערל חקרן, דער מאַמעס אַ ברודער, ווו מען ווייסט נישט, אַז איך בין, וואָס מען רופֿט מיך: אַ משוגענער, אַ בטלן, אַ יתום און אפֿשר גאָר אַ חקרן אויך. (איך בין,

דאַכט זיך, געראָטן אין פֿעטער אַריַין) וואָס פֿאַר אַ רושם וואָלט דאָרט געמאַכט: בערל חנהטשעס?!

עפּעס ווייס איך דאָ יאָ, ווער איך בין? איך אַליין זאָג דאָך: אַ משוגענער, אַ בטלן... נו דאָס בין איך!

– בין איך דען נישט משוגע? וועלכער מענטש שטעלט זיך אַנידער קלערן, ווער ער איז? אַ מענטש איז אַ מענטש! איך בין אַ מענטש אין הייס: בערל חנהטשעס... וואָלט איך געווען אַ הויז, וואָלט איך אפֿשר געהייסן: פּאָד-קאַרפּיעס, – אַן אַרעסטאַנט – וואָלט איך געהאַט אַ לאַטע אויף די אַקסל און אַ נומער... וואָלט מיַין טאַטע, **נישט** די מאַמע, געווען דער פֿאַרזאָרגער, דער "פּרנסה געבער", נישט דער בטלן, וואָלט איך געהייסן, "בערל שמערלס". עס וואָלט אַפֿילו שווער געווען אַרויסצוזאָגן: "בערל שמערלס", נאָר מען וואָלט שוין געמוזט! און אפֿשר וואָלט איך דעריבער ווייניקער געווען ביַי מענטשן אין די מיַילער – ווען מיַין נאָמען זאָל זיך נישט אַזוי גלאַטיק אַראָפּקאָלערן פֿון דער צונג.

– אָבער, **ווי** איך וואָלט געהייסן – אַ מענטש בין איך...

– אַ מענטש! נאָר אַ בטלן דערצו... מאַלע אַ מענטש בליַיבט אַ יתום, נו, וווינט ער אין בית-מדרש? קראַנק בין איך עפּעס צו טאָן? אין שליחות גיין, האָלץ האַקן, אַ משרת ווערן און גיין אָנגעטאָן אַ בגד, **נישט** קרוע-בלוא; עסן ברויט, נישט זיַין ביז דריַיסיק יאָר אַ ישיבֿה-בחור, עס זאָל מיר פֿעלן צוויי טעג אין דער וואָך און אַרומדרייען זיך אַלץ און קלערן: ווער איך בין?!

– איך וואָלט כאָטש געוווּסט, ווער מיַין קאַפּאָטע איז; אַצינד, אָסור אויב איך ווייס! – אַ שטיק באַנדיט, אַ שטיק חיים, אַ שטיק יונה, דריַי פֿערטל פֿון מיסט! אַ מערכה. טיַיבעלע קאָן נייען, אַנישט וואָלט איך געווען אָדם נאַקעט.

– איז דען דאָס אַליין נישט קיין שגעון? אַזאַ מין בטלנות, אַזאַ מין בטלנות! גאָרנישט... שמערל, חיים, יונה... עס האָט אַ שיעור, וויפֿל בית-מדרשניקעס איך האָב איבערגעלעבט!... איינער איז שוין אַ סוחר, איינער – אַ טרעגער, איינער – אַ שענקער; אַ דאגה, איינער איז שוין אַן אַלמן אַפֿילו, שמערל האָט שוין דאָס דריטע וויַיב; נאָר

אַלע האָבן קינדער, געשעפֿטן, עסקים; גוט, שלעכט, נאָר פֿאַרנומענע מענטשן, עסן נישט קיין טעג, זענען נישט קיין בטלנים... מענטשן! איך וויל אויך זײַן אַ מענטש!

– וואָס הייסט אַ מענטש?

– ווי איך בין אַ ייִד, איך בין קיין מענטש נישט!

– ווי איך בין אַ ייִד! איך בין אַ ייִד! אמת, איך בין אַ ייִד, נאָר גאַנץ טשאַכנאָווקע זענען אויך ייִדן און זענען נישט איך! למאי, איך בין אַ מאַנספּאַרשוין, (כאָטש אַ קלאָג צו מײַן מאַנספּאַרשוין, אַ ווייטיק צו אים!) נו... אַלע מענטשן, וואָס זענען נישט קיין נקבֿות, זענען מאַנספּאַרשוינען, אַ כּלל, זענען אַלע בערל חנהטשעס!

– ניין, ברודער בערל! נאַר דיך נישט! דו ביסט אַ מאַנספּאַרשוין, דו ביסט אַ ייִד, אמת; נאָר נישט **דו** ביסט דער מאַנספּאַרשוין, נישט **דו** ביסט דער ייִד!... **דו** ביסט עפּעס אַנדערש; דאָס אַלץ איז נאָר אַ צולאָג, צוגעגעבענע זאַכן; אָבער נישט דו אַליין...

– איך רעד מיך אײַן, אַז איך בין אַ בטלן, אַ משוגענער, אַ יתום, אַן אומגליקלעכער מאַנספּאַרשוין...נאָר בטלנים, משוגעים, יתומים זענען דאָ אַ סך, אפֿשר אַזוינע מאַנספּאַרשוינען ווי איך בין – ווייניקער; נאָר דאָ איז, אַ דאגה, אפֿשר אין אַן אַנדער שטאָט, אפֿשר אין אַמעריקע, נו, זענען אַלע איינס? חס-ושלום. יעדערער פֿאַר זיך!...

– נו, ווער זשע בין **איך**, צו אַל די שוואַרצע יאָר!

– עס האָט געמוזט אין מיר אַרײַן אַ דיבוק, עס מוז עמעץ זיצן אין מיר און קלערן איבער מיר, און מיר דאַכט זיך: איך אַליין קלער! אַ והאָ-ראַיה, ווען איך האָב כּוח (אַ גאַנצע וואָך, אויסער מאָנטיק און דינסטיק), האָט יענער אויף מיר קיין שליטה נישט; קלער איך ווייניקער! און באמת, די חקירה איז, אַז קיין שום מענטש אין דער וועלט קאָן נישט איבערקלערן זיך אַליין! – ווי הייסט, איך וויל מיך משׂיג זײַן? איך וויל מיך אַרויסרײַסן פֿון מיר אַרויס, אַוועקשטעלן זיך אָדער אים אָן אַ זײַט, "ער" זאָל קוקן אויף מיר! איך-ער זאָל קוקן אויף ער-איך!...

כאַ, כאַ, כאַ! ווי הייסט! זאָל איך מיר נאָר באַרעכענען!... עפּעס ווערט מיר וואַרעם אין קאָפּ!...

(ער לויפֿט צו צום כּיור, גיסט זיך אָפּ מיט קאַלט וואַסער; שלעפּט אַרויס פֿון הינטערן אויוון אַ שמאַטע, און בינדט זיך שטײַף אַרום דעם שטערן).

– אַצינד וועט עס גיין. נאָך אַ מאָל!... איך וויל וויסן, ווער איך אַליין בין...

– ווּ זאָל איך קוקן, אַראָפּ צי אַרויף? רעכטס – צי לינקס?... **איך** בין דאָך אין **מיר**. ווען איך, למשל, קריך אַרויף אויפֿן ארון-קדוש, בין איך אין גאַנצן אויבן; איך וועל אונטן גאָרנישט איבערלאָזן. לאָמיך לויפֿן אין קעלער אַרײַן, וועל איך זײַן אין גאַנצן אונטן... נו, אַזוי ווי קאָן איך קוקן אויף מיר?!

– היכי דמי?!

– וואָס דען זיצט אין מיר און קלערט פֿאַר מיר?

– און עפּעס זיצט דאָך פֿאָרט ... האַ?...

– איך ווייס דאָך, אַז ווען עס זענען געלעגן בײַ דער שמשׂטע אומגעציילטע קיכלעך און איך האָב שוין דרײַ טעג קיין מאכל נישט געהאַט אין מויל, האָב איך גאַנץ שטאַרק חשק געהאַט אַראָפּצושניפּן אַ קיכל... נאָר איך האָב געזאָגט: ניין! מען טאָר נישט! נישט מײַן... דערנאָך האָב איך געפֿונען טויזנט תּירוצים... "די שמשׂטע האָט גענוג פֿאַרדינט אָן מיר, זי מעג מיר געבן אַ צולאָג," איך זאָל זי בעטן, וואָלט זי מיר אַליין געגעבן," "איך וועל איר מיט גאָטס הילף אַ מאָל באַצאָלן"... נאָר **איך** האָב אַלץ געזאָגט: "ניין, מען טאָר נישט"... און עס איז געבליבן – נישט!... פֿריִער איז עס געגאַנגען איינס נאָכן אַנדערן: מיר האָט זיך געדאַכט, אַז איך אַליין פֿרעג און איך אַליין ענטפֿער, נאָר דערנאָך, שפּעטער אַ ביסל, כּאָטש תּוך כּדי דבור, נאָר דערנאָך, איז עפּעס אַנדערש געוואָרן, עס איז געוואָרן צוזאַמען: יאָ און ניין, ניין און יאָ און ווײַטער ניין! עס איז געוואָרן אַ מחלוקת, און **נישט** איז געוואָרן, נישט ווײַל **איך** האָב נישט געוואָלט, אָדער דעם חשק פֿאַרלוירן; ניין, נאָר די האַנט האָט זיך נישט געקאָנט רירן; זי

האָט נישט געוווּסט וועמען צו פֿאָלגן... אַ והאָ-ראַיה, איך בין דערנאָך שטאַרק מיד געווען. טאַקע ווי נאָך אַ גרויסער מחלוקת , ווי נאָך אַ הייסן וכּוח מיט יונה לאָקש, וואָס וויל מיר אַלץ אײַנרעדן, אַז דער גאון ז״ל, זיצט אין גן-עדן מיט אַ פֿאַרראָצטער באָרד, ווײַל ער האָט נישט געהאַלטן מיט חסידות!

– אַזאַ פֿערד!... נאָר מיד בין איך געווען; איך דערמאָן מיך גאַנץ זיכער, זיכער! דאָס אײגענע איז געווען פּורים, ווען איך האָב געטראָגן פֿון פּרץ פֿײַנהאָלץ, פֿון גבֿיר, דעם רבֿ, שלח-מנות. איך האָב געהאַט אַ פֿול מויל מיט וואַסער, די צונג איז מיר אַרומגעלאָפֿן אין מויל ווי משוגע, ווי איך לויף אַצינד אַרום אין בית-מדרש. די הענט האָבן מיר געציטערט; אַ שטיק טאָרט, מאַקעראָנדלעך, עפּעס נאָך עטלעכע מינים... איך, נאַשער, האָב געוואָלט, איך, ערלעכער מאַן, האָב נישט געוואָלט!...

– מען זאָגט: ״יצר-טובֿ״, זאָל זײַן אַזוי! אָבער סײַ ווי סײַ, בין איך דאָך נאָר אַ דירה, ווּ עס וווינען צוויי שכנים, איינער הייסט: יצר-טובֿ, דער צווייטער – יצר-הרע. נישט אַזוי? ווײַטער די מעשׂה מיט די נעמען... אָבער ווער זענען זיי? ווער בין איך?

– איך בין אַ דירה. איך בין אי דער גוטער שכן, אי דער שלעכטער שכן, אַלץ איך, און דערצו וויל איך ויסן, ווער איך בין?! כאַ, כאַ, כאַ! – שאַ! נעכטן ערשט, דער עולם האָט געלאַכט, וואָס איך בין געבליבן שטיין אויף איין אָרט, אפֿשר אַ שעה! **איך ווייס**, וואָס איך בין געשטאַנען! איך האָב נישט געקאָנט גיין: מען האָט געהאַקט האָלץ אויפֿן שול-הויף, האָב איך געוואָלט גיין פּרוּוון, צי איך קאָן אַ שײַט-האָלץ צוהאַקן, צי קאָן איך אַרבעטן... איך האָב שוין אָנגעהויבן גיין; שטייען צוויי בענק: אין דער זײַט אַ באַנק, אין יענער זײַט אַ באַנק. דאָ דערציילט מען, אַז מען הייצט אין באָד, הייבט מיר אָן בײַסן דאָס גאַנצע לײַב און איך וויל צוגיין צום קעסטל, אַרויסשלעפּן דאָס בעזעמל און גיין אין באָד אַרײַן... קעגן איבער האָט זרח מלמד דערציילט יענקל קעצלען, אַז אין ״בעל-עקדה״ איז דאָ אויף דער הײַנטיקער סדרה אַ פּלאי-פּלאָיִמדיקער דרוש! וויל איך ויסן, וואָס זרח מלמד איז געפֿעלן, צולויפֿן צו דער מזרח-וואַנט און אַראָפּכאַפּן דאָס ספֿר... נו בין איך טאַקע געשטאַנען! די פֿיס האָבן נישט געוווּסט וועמען צו פֿאָלגן: צי **דעם** בערל חנהטשעס, וואָס וויל

גיין האַלץ האַקן, צי **דעם** בערל חנהטשעס, וואָס וויל גיין אין באָד אַרײַן, ווײַל עס בײַסט אים, צי **דעם** בערל חנהטשעס, וואָס וויל וויסן, וואָס זרח מלמד איז געפֿעלן!... איך בין טאַקע אַזוי לאַנג געשטאַנען, ביז איך האָב מיך דערמאָנט, אַז איך האָב נאָך קיין מנחה נישט געדאַוונט!

– נו, על-כן? ווינען אין מיר שוין פֿיר פּאַרשוינען! אַ האָלצהאַקער, אַ בעל-עקדהניק, אַ בעדער און דער לעצטער – אַ מנחה-דאַוונער, וועלכער האָט אַלע אַרונטערגעיאָגט הינטערן אויוון, זיי זאָלן קיין פּיפּס נישט געבן. נאָר **ער** האָט צו שאַפֿן, און די פֿיס מוזן **אים** פֿאָלגן. אַ והאָ-ראַיה איך בין טאַקע צוגעגאַנגען צו דער וואַנט און האָב געדאַוונט!

אַ שטיקל אמת שטעקט דערינען... וואָרעם זיי זענען נישט פֿאַרלוירן געוואָרן; זיי האָבן זיך נאָר באַהאַלטן הינטערן אויוון, זיי האָבן פֿון דאָרטן אַרויסגעקוקט... זיי האָבן געוווּנקען צו מיר, און האָבן מיך מבֿטל געווען! אין מיטן שמונה-עשׂרה האָב איך אַלץ אין זינען געהאַט: האָלץ האַקן, שמײַסן זיך אויף דער העכסטער באַנק אין באָד, און דעם בעל-עקדהס דרשות אויך!...

– נו, אַ כּלל? וואָס העלפֿט דער יצר-טובֿ מיטן יצר-הרע, אַז איך בין אַ מאָל דרײַ, און אַ מאָל פֿיר!

אָט אַצינד פֿיל איך, אַז "איך" אַליין בין עפּעס אַ גאָרנישט! איך אַליין וואָלט גאָרנישט געלעבט. איך אַליין, ווען איך לעב אַפֿילו, וואָלט איך מיך אין דער פֿרי אַפֿילו פֿון דער באַנק נישט אויפֿגעהויבן, איך וואָלט געלעגן ווי אַ גולם עד סוף כּל הדורות... איך בין טאַקע אַ גולם, איך האָב נאָר קיין נשמה נישט; וואָס דען? אַלץ אַרום לעבט, אַלץ אַרום האָט נשמות, די נשמות זייערע לאָזן אַרויס פֿון זיך אַזוינע לאַנגע, דינע, שפּיציקע פֿעדעמלעך, אַזוינע שטראַלן, און זיי כאַפּן זיך און טשעפּען זיך אין מיר, קריכן אין מיר אַרײַן, רירן מיך, שטעלן מיך אויף די פֿיס, הייסן מיך גיין, טאָן, לויפֿן... אָבער איך אַליין בין גאָרנישט!

ווער דען פֿאָרט קלערט? האַ? ווער זיצט אין מיר און קלערט? ווײַטער אַ פֿרעמדער? נישט איך?

– נו, זאָל זײַן אַ פֿרעמדער! ווער איז ער? ווי קומט ער צו **מיר**? צי בין איך אַ שטײַג און ער – אַ פֿייגעלע?... דוד המלך, עליו-השלום, זאָגט: יונתי, הייסט עס מײַן טײַבעלע! – וויל דאָס **טײַבעלע** האָלץ האַקן, אין באָד אַרײַן גיין, אַראָפּגנבֿענען פֿון שלח-מנות, אַוועקשניפּן אַ קיכל בײַ דער שמשׂטע, און תּוך כּדי דבור זען דעם בעל-עקדהס דרשה?... פֿו, טײַבעלע, נישט שיין! ביסטו עס, מעגסטו זיך שעמען!

– כאַ! כאַ! כאַ! בערל חנהטשעס איז אַ טײַבעלע, אַ פֿייגעלע; בערל חנהטשעס האָט אַ קליין פּיסקעלע מיט פֿליגעלעך, בערל חנהטשעס וועט אַ מאָל אַרויספֿליִען פֿון דער שטײַג...

– נו, בערל חנהטשעס, דעמאָלט וועסטו אויך קלערן ווער דו ביסט? אויך זײַן אַ יתום, אויך זײַן אַ בטלן, אויך זײַן משוגע?

– אַוודאי! ווער דען? די שטײַג איז משוגע? די שטײַג איז אַ יתום?

– רבונו של עולם! ווער בין איך פֿאַרט?

.2

עס קומט אין בית-מדרש אַרײַן וואָלף סוחר.

בערל חנהטשעס דערזעט אים, און אַנטלויפֿט אָן אַ זײַט. וואָלף סוחר וואַשט די הענט, ווישט אָפּ אָן דער פּאָלע, נעמט אַרויס פֿון דער שאַנק אַ ספֿר און זעצט זיך אַרײַנקוקן. בערל חנהטשעס לאָזט פֿון אים קיין אויג נישט אַראָפּ...

– ווער איז ער? – פֿרעגט ער זיך און ענטפֿערט זיך באַלד:

– וואָלף סוחר! – איר גיט זיך דערבײַ אַ שטאַרקער קניפּ אין באַק אַרײַן...

– בהמה! חמור! וואָלף סוחר איז אַזוי ווי בערל חנהטשעס! אַזוי הייסט ער; נאָר ווער איז ער?... צי איז ער איינער, צוויי, צי דרײַ? וויפֿל פֿייגעלעך פּישטשען אין זײַן שטײַג, פֿאַרשטייסטו, וואָיטעק !?

ער האָט זיך נאָך שטײַפֿער צוגעצויגן דעם קאָפּ.

– לאָמיך קלערן...

– אַצינד איז ער איינער, איין וואָלף סוחר... ער זיצט און לערנט! פֿאַרטיפֿט, ער זעט מיך נישט. ער לערנט אַוודאי נדרים, זײַן פּרק, מער קאָן ער נישט... אַצינד איז אַ קונם קונח קונס... אַצינד איז ער אַ "לשון שבֿדו [להם] חכמים". אַצינד ווייס איך וואָס ער איז, אַ פּרק נדרים... דערנאָך? דערנאָך וועט וואָלף סוחר אַראָפּגיין אין גאַס אַרײַן, וועגן תּבֿואה אויף אַ פֿאַלשער וואָג, אָפּנאַרן גאַנץ קרוין פּוילן און אַהיים גיין געבן דעם ווײַב, דער אָרעמער, דערשלאָגענער, טויבע, צוועלף פּעטש מיט פֿיר דזשאָך! זעסט דאָס לעמעלע, בערל חנהטשעס! זעסט דאָס שעפֿעלע, זעסט, ווי עס קנייטשט אײַן דעם שטערן, זעסט די פֿרומע אייגעלעך?, זעסט, זעסט! און דו שוטה, דו בערל חנהטשעס, דו חמור, ווילסט מיר אײַנרעדן, אַז דאָס איז דער אייגענער גנבֿ פֿון גאַס, דער אייגענער רוצח פֿון דער היים? ניין, בערל חנהטשעס! מיר וועסטו דאָס נישט אײַנרעדן! ניין, ניין! – נישט אַזוי קוקט אַ גנבֿ, נישט אַזוי זעט אויס אַ רוצח!... שוטה!...

– איך זאָג דיר, בערל חנהטשעס, אַז עס זענען דאָ דרײַ וואָלף סוחרס... איינער איז אַ לעמעלע, אַ פֿרום לעמעלע, וואָס זיצט און לערנט נדרים און וועט אויף יענער וועלט אויך לערנען נדרים, און טאַקע מיטן רבונו של עולמס פּירוש... דער צווייטער – איז אַ גנבֿ און וועט דאָרטן אויך כאַפּן פֿון די טעלער; דער דריטער איז אַ רוצח, וואָס הרגעט דאָס ווײַב מכּות-רצח...

– אַ רחמנות אויף איר!... עס שנײַדט מיך בײַם האַרץ, אָפֿט חלומט זי זיך מיר... זי בעט מיך אַ מאָל, בײַנאַכט אין שלאָף, איך זאָל איר העלפֿן... דאָס הייסט: זי בעט נישט מיטן מויל, זי רעדט נישט, חו"ש, אַ ייִדישע טאָכטער רעדט נישט מיט אַ מאַנספּאַרשוין... נאָר זי קוקט אויף מיר מיט אַזאַ... מיט עפּעס אַזאַ... מין קוק...

– רבונו של עולם! קוקן מעג זי דאָך! זי מעג קוקן אויף אַ מאַנספּאַרשוין!...

– כאַ, כאַ, כאַ! איך אַ מאַנספּאַרשוין... וואָלף סוחר איז אַ מאַנספּאַרשוין, פּוילן זאָל ער, וואָלף סוחר! איך בין אים אַ שׂונא אויפֿן לעבן. איך האָב בײַ אים אַ טאָג; נאָר אַ שׂונא בין איך אים! שׂינאת חינם טאַקע, נאָר אַ שׂונא... איך וואָלט אים געשטאָכן! יאָ!...

נאָר נישט דעם וואָלף סוחר, וואָס זיצט און לערנט, אַפֿילו דעם גנבֿ נישט, נאָר דעם רוצח! אים וואָלט איך געשטאָכן... איך אַליין קאָן נישט, איך אַליין האָב נישט צו שאַפֿן, איך בין נאָר אַ שטײַגל... איך האָב אַפֿילו אַ קניפּיק, אַ שאַרפֿן קניפּיק, גאָר אַ שאַרפֿן, מען קאָן מיט אים נעגל שנײַדן, אַ קאָפּ גאָלן...

איך מאַך מיר אַפֿילו קיין לאַמטערן נישט, ווײַל עס איז מיר אַ שאָד דער קניפּיק, ער זאָל נישט שטומפּיק ווערן...

דאָך איך אַליין קאָן נישט... מען דאַרף, עס זאָל מיר עמעץ הייסן; עפּעס אַ בת-קול, עפּעס איינער, אַפֿילו זרח מלמד! זאָל ער אַליין מיך הייסן! ווער שמועסט, ווען **זי** זאָגט מיר, אַזוי שטיל, בײַנאַכט אין חלום: נאָר זי וועט נישט זאָגן, אַ ייִדישע טאָכטער וועט נישט זאָגן. חס-ושלום! איך וואָלט זי פֿײַנט געהאַט, זי זאָל מיט מיר רעדן.

– אַזוי איז בעסער, קוקן זאָל זי, און שטענדיק, און אַ גאַנצע נאַכט; בײַטאָג קאָן נאָך עמעץ דערזען, חס-ושלום! עס איז גענוג יעדע נאַכט...

– אָ! ווי שיין וואָלט עס געווען! איך וואָלט אַרויסגענומען דעם קניפּיק, איבערגעגאַנגען די כאָליעווע, איין מאָל, צוויי מאָל, דרײַ מאָל, און בוך!...

– כאַ, כאַ, כאַ! עס וואָלטן אַרויסגעלאָפֿן גדערעם און גדערעמלעך. כאַ, כאַ, כאַ! און בלוט, רויט בלוט... כאַ, כאַ כאַ!

– ניין, וואָלף סוחר, נדרים-לערנער, נישט דיך מיין איך! יענעם, יענעם, דעם רוצח... גאָרנישט דיך!

– הערסט, בערל חנהטשעס, ווען דו ביסט אַ מענטש, ווען דו ביסט נישט קיין יתום, קיין בטלן, קיין משוגענער, קיין חקרן, וואָלט שוין אַלץ גוט געווען... טײַבעלע וואָלט אַפֿילו געוויינט, זי וואָלט דאָך געוואָרן אַן אַלמנה, נאָר איך וואָלט איר אין חלום געזאָגט: טײַבעלע, גענוג, דו האָסט צוויי מאַנען, איינער גנבֿעט, דער צווייטער זיצט און לערנט, וואָס טויג דער דריטער? ווילסט דווקא דרײַ? דווקא מען זאָל דיך, טײַבעלע, שלאָגן, דווקא דו זאָלסט ווינען גאַנצע טעג און גאַנצע נעכט...

– און אפֿשר איז ער פֿאָרט נאָר איינער?...

– בערל חנהטשעס! דרײַ זענען זיי, לאָמיר זיך וועטן! קום אומישנע, ווײַל ער זיצט דאָ און לערנט, קום אין גאַס אַרײַן, וועסטו זען, ווי יענער גנבֿעט דערווײַל אין גאַס... דערנאָך ווי ער שלאָגט, קום! וועסט זען!...

ער הייבט זיך אויף, לויפֿט אויף די נעגל צו דער טיר, שלעפּט אַרויס דעם שליסל און פֿאַרמאַכט פֿון יענער זײַט...

.3

ער קומט צוריק, בלאַס און אין כּעס...

– זיי האָבן זיך באַהאַלטן, די גנבֿים! וואָס האָבן זיי צו טאָן? עס איז הײַנט נישט קיין טאָרג! עפּעס אַ יום-טובֿ, עס הענגען פֿאָנען, מען קאָן נישט גנבֿענען... טײַבעלע איז נישט אין דער היים... זי האָט געמוזט גיין צו אַ שכנה. די טיר איז צו... זיי האָבן זיך אפֿשר ביידע באַהאַלטן! איך האָב אַרײַנגעקוקט דורכן פֿענצטער. אונטערן בעט, האָט זיך מיר געדאַכט, רירט זיך עפּעס. אויף דער פּאָדלאָגע האָט זיך דער שאָטן געהוידעט, געוואָרפֿן, געצאַפּלט! אַ קשיא אויף אַ מעשׂה, **ער** זיצט דאָ און לערנט, און **זיי** ליגן אונטער די בעטן... ווּ דען זאָלן זיי ליגן! –

– און וואָלף סוחר, דער תּם, דער נדרים-לערנער האָט אַפֿילו נישט געהערט, אַז איך האָב אויף און צוגעשלאָסן די טיר! ער איז אַזוי פֿאַרטיפֿט אין לערנען!

– און אפֿשר לערנט ער גאָרנישט? אפֿשר זיצט דאָ דער גנבֿ און וויל אָפּנאַרן מיך מיטן רבונו של עולם?

– וואָלף! – רופֿט ער אים פּלוצלינג.

– וואָס איז?

– גאָרנישט!

– בטלן!

אין אַ מינוט שפּעטער.

– וואָלף!

– וואָס איז?

– איך האָב אַ קניפּיקל!

– וויל דיר!

– ווילסט זען?

– ניין!

– דאַרף מען נישט!

אין אַ פּאָר מינוט אַרום:

– וואָלף!

– וואָס?

– דו לערנסט, צי דו מאַכסט נאָר אַזוי?

– וואָס גייט עס דיך אָן?

– איך דאַרף נייטיק וויסן, כ׳לעבן, נייטיק!...

– שטיל, משוגע!

און נאָך אַ פּאָר מינוט:

– וואָלף!

– וואָס איז?

– וויפֿל ביסטו?

וואָלף סוחר ווערט בייז, מאַכט צו די גמרא און גייט אַרויס פֿון בית-מדרש; בערל חנהטשעס בלײַבט אַליין.

– צי האָב איך גערעדט מיט וואָלפֿן? און וואָס האָב איך מיט אים אַזוינס גערעדט? וואָס איז ער אַנטלאָפֿן? ווי בין איך אַרויסגעגאַנגען? האַ? וואָס טוט בײַ מיך אין האַנט דאָס קניפּיקל?

ער ווּנדערט זיך שטאַרק, און נאָך מער, בפֿרט, אַז ער דערזעט, אַז ער האָט זיך דורכגעשניטן די כאָליעווע. ער ווערט בייז.

– בערל בטלן! דו אַליין האָסט צעשניטן דײַן כאָליעווע! דו האָסט אַנדערע כאָליעוועס? טײַבעלע וועט דיר ווײַטער שענקען אַ פּאָר שטיוול? זי האָט ווייניק געלעזט פּאַר יענע שטיוול! זעסטו, בטלן, זעסטו, משוגע, זעסט, עס איז עמעץ אין דיר און נישט דו! זעסט?

– לאָמיך נאָר אַליין זען, ווי דו זעסט אויס, חמור, וואָס לאָזט זיך די שטיוול צעשנײַדן! לאָמיך דיך אָנקוקן, בטלן!

ער לויפֿט צום כיור, כאַפּט די שמאַטע אַראָפּ פֿון קאָפּ און הייבט אָן רײַבן און פּוצן דאָס מעש.

– איך זע דיך אַ ביסל, בטלן, – וואַרט, וואַרט, איך וועל דיך נאָך בעסער זען. איך וועל דײַן גאַנץ טרפֿה פּרצוף זען, דײַן חמור-קאָפּ!...

ער לאָזט זיך אַראָפּ אויף די קני און רײַבט מיטן גאַנצן כּוח. ער בלײַבט דאָך פּלוצלינג שטיין.

– ווער פּוצט דעם כיור? ווער? איך? איך האָב כּוח? איך האָב דען הײַנט געגעסן, נעכטן געגעסן? וואָס איז הײַנט? דינסטיק! מאָנטיק און דינסטיק האָב איך דאָך נישט קיין טעג. ווער רײַבט?!

ער האָט זיך צוריק צוגעכאַפּט צו דער אַרבעט.

– זאָל רײַבן ווער עס וויל, איך, צי דער פֿויגל, צי דער טויב. דער יצר-הרע, צי דער יצר-טובֿ, נאָר דײַן בטלניש טרפֿה פּרצוף מוז איך זען! באַלד, באַלד! און אויף אַ מאָל!

ער פֿאַרמאַכט די אויגן און רײַבט ווײַטער אַ ווײַלע מיט כּוח. דערנאָך עפֿנט ער די אויגן און דערזעט זיך.

– כאַ, כאַ, כאַ! אַזוי זע איך אויס, אַ מת, אַ ריינער מת! צו נעמען אויף דער טהרה-ברעט, צו לייגן שערבלעך אויף די אויגן!

– זעסט, טײַבעלע, ווי איך זע אויס! זעסט! און אַזוי זע איך אויס, ווען דו דערלאַנגסט מיר אַלע מאָל אַ שטיקל ברויט... אַנישט, ווי וואָלט איך נאָך אויסגעזען?

ער פֿאַרטראַכט זיך, און דערמאָנט זיך ווײַטער.

– אַ מת! דאָס בין איך, יאָ, יאָ! דאָס איז בערל בטלן, בערל יתום, בערל משוגע! אָט דאָס! דאָס! און **ווער** בין **איך** פֿאָרט?

ער קוקט אויפֿן כּיור און קוקט אויף זיך.

דאָרטן זעט מען נישט די צעריסענע כאָליעוועס! וווּנדערט ער זיך און ווערט בייז.

– אַ מכּה דיר! – שרײַט ער פּלוצלינג אויס – אַ מכּה דיר, דו כּיור-מענטש! דו דאַרפֿסט אויך האָבן צעריסענע כאָליעוועס! אַז איך האָב, דאַרפֿסטו אויך האָבן!

ער האָט זיך אַראָפּגעלאָזט מער אויף דער פּאָדלאָגע, אָנגעשפּאַרט דעם קאָפּ אויף דער ערד און אַרײַנגעשטופּט די פֿיס אין כּיור.

– איך זע נישט, נאָר דו האָסט, דו האָסט צעריסענע כאָליעוועס! זעסט!... אויפֿצוהייבן זיך איז אים שוין שווער. עס האָט זיך אים געדאַכט, אַז דער מענטש אינעם כּיור האַלט אים צו בײַ די פֿיס; ער האָט זיי דאָך אָפּגעריסן, אויפֿגעהויבן זיך, אַ ביסל פֿאַרוווּנדערט, אַ ביסל דערשראָקן.

– כּיור-מענטש! בטלן! – האָט ער זיך געררייצט און פֿאָרט מורא געהאַט צו קוקן אין כּיור אַרײַן. ער איז צוגעלאָפֿן צום אויוון, אָנגענומען אויף די הענט קאַלך און פֿאַרשמירט דעם כּיור.

– ליג דאָרט אין דער קרענק, קוק נישט אַרויס!

דער קאָפּ האָט אים אָנגעהויבן שטאַרק ווײ טאָן און די פֿיס האָבן אים געבראָכן, ער האָט זיך ווײַטער פֿאַרטראַכט.

– לאָמיך נאָר עפּעס דערמאָנען...

– אַצינד טוט מיר ווײ דער קאָפּ... אַז דער רוצח שלאָגט טײַבעלען טוט מיר ווײ דאָס האַרץ... עס ברעכן מיר די פּיס. אַז איך גיב מיר אַ קניפּ אין באַק, פּלאַמט מיר די באַק, ווײַל איך האָב אַ באַק, איך האָב הענט און פֿיס, איך האָב אַ קאָפּ מיט אַ האַרץ און האָב אפֿשר אַ נשמה אויך – אַלץ האָב איך. נאָר וואָס בין איך אַליין? נישט די באַק, די פֿיס, נישט דאָס האַרץ, נישט דער קאָפּ, נישט די נשמה. וואָס דען? גאָרנישט...

– איך זאָל מיך קאָנען מאבד עצמו לדעת זײַן, און אַליין זען, וואָס עס וועט זײַן, וואָס עס וועט בלײַבן, אַז עס וועט אַוועקפֿאַלן דער קאָפּ, די הענט, די פֿיס, די באַקן, די צעריסענע כאָליעוועס... דעמאָלט וואָלט איך אפֿשר עפּעס געוווּסט? צי וואָלט נישט אַ יושר געווען צו פּרוּוון...

– ווען זי זאָל נאָר הייסן! אפֿשר וואָלט איך עס בײַ אים געפּרוּווט?

באַאַרבעט און צוגעגרייט פֿון בעריש גאָלדשטיין, לעאָנאַרד פּראַגער, נח מילער און רפֿאל פֿינקל.

Copyright © 2001 Noyekh Miller and Leonard Prager
All Rights Reserved